ДИЛЕМАТА “УЧИЛИЩЕ – РАБОТА”
В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННИТЕ РЕАЛНОСТИ

Николай Николов

Проблемите, свързани с детския труд, относно неговите характер, проявление, същност и специфика намират широк отзвук в съвременния глобален свят. Наличието на детски труд в неговите най-тежки форми на различни видове принуда и експлоатация са несъвместими с новия, модерен, глобализиращ се свят. Особено обезпокоителен е факта, че в постиндустриалното общество, трансформиращо се в информационно, въпросът за детският труд стои на дневен ред за разглеждане.

Историята на съвременните държави недвусмислено сочи, че високите равнища на детския труд са характерни за общества в ранния период на индустриализация, където няма ясно установени трудови отношения, няма функциониращ пазар на труда и овъзмездяването на наемния труд е нищожно. Такива общества са абсолютно противоположни на разбирането за политическа и индустриална демокрация.

В контекста на българската обществена система въпросите и проблемите свързани с детския труд представляват особено специфична материя, която има двойствен по рода си характер на възприятие. От една страна съществува реална визия за утвърдена и действаща норма за режим на детския труд, установена от законодателя. От друга страна съществува също толкова реална визия за фактическата проява на това социално явление. Констатацията за наличието на това явление може да се установи по метода на простото наблюдение от всеки един член на обществото, но за да се види са необходими будна гражданска съвест и ясна обществена позиция.

Определянето на труда като елемент от социализационния процес въобще е теза, доказала се от столетия. Формирането и провеждането на възпитателния процес е немислимо без комплексното участие на конкретни трудови модели. Видът, характера, интензивността и продължителността на труда обаче са

функционални характеристики, които могат както да възпитават и да социализират, така могат да увредят формиращата се личност на детето и да доведат до дефицитарност в развитието му.

За целта на територията на Шуменски регион бе проведено представително социално-педагогическо изследване на деца и родители за установяване параметрите, характера, вида, продължителността и спецификата на детския труд и влиянието му върху образованието и развитието на децата.

След обработка и анализ на емпиричните данни, стойностите на обобщените резултати имат особено обезпокоителни изражения. (вж. табл. 1)

Таблица.1 **Трудов статус на децата от 5 – 17 години**

Показатели	Относителен дял по данни на изследването
Икономически активни	**6,1%**
Заети в домашното стопанство	**70,7%**
Заети в домакинството	**10,5%**
Напълно незаети	**12,7%**
ОБЩО:	**100,0%**

Изходната концепция се търси във философията на дилемата "**училище - работа**", понятия, които по своя характер принципно се изключват. От едната страна стои училището, което олицетворява социалния ангажимент за децата, а от другата страна се противопоставя частната нужда за родовия интегритет и инстинкта за самосъхранение. Поставяйки въпроса *"Считате ли, че работата може да измести училището"* се цели формирането на обективна оценка за ценностната ориентация при децата и в каква степен обществените претенции надделяват над частните или обратното. За 4,9% от общия брой анкетирани деца категорично работата може да измести училището. Изместването на училището с работа, но с условие: *"да, ако е добре заплатена"* е валидно за 3,3% от анкетираните деца, а когато работата може да бъде източник на допълнителни знания – още 2,9%. Може хипотетично да се твърди, че за 11,1% частните претенции и моментни интереси надделяват над обществените. За по-голямата част от децата - 80,4% нищо не може да измести училището. Любопитство буди резултатът от 7,5% от анкетираните деца, които нямат конкретно отношение към конкретната алтернатива и отговарят с "*не мога да преценя"*. Едва за 1,0% работата не само не пречи, а напротив, може да стимулира процеса на обучение.

Поставянето на същия въпрос пред родителите обособи относителни дялове, които имат съществени разлики от тези на децата. Категорични в убеждението си, че работата може да измести училището са 6,2% от родителите. Изместване на училището от работата, с условието че е добре заплатена са 14,2% от тях. На стабилни позиции, че нищо не може да измести

образованието на деца са 77,1% от родителите, а 2,5% не могат да преценят.(вж. табл. 2)

Таблица. 2 **Съотношение на относителните дялове между родители и деца, отговорили на въпроса: "***Считате ли, че работата може да измести училището?***"**

Отговори	Деца	Родители
Да	**4,9%**	**6,2%**
Да, ако работата дава възможност за придобиване на знания	**2,9%**	**-**
Да, ако е добре заплатена	**3,3%**	**14,2%**
Не	**80,4%**	**77,1%**
Напротив, стимулира	**1,0%**	**-**
Не мога да преценя	**7,5%**	**2,5%**
ОБЩО:	**100%**	**100%**

От аспект на етническото разпределение на относителните дялове категорични в посока "*работата измества училището*" са 2,1% от анкетираните българи, за ромския етнос - 1,6% и 2,5% за етническите турци. Ако работата е добре заплатена може да измести училището – считат 4,1% от анкетираните от българската етническа общност, относителния дял за ромската общност е 6,6% и 3,5% за турския етнос. От отговорилите с категорично "*не*" 27,6% са етнически българи, 23,9% - етнически роми и 25,6% са етнически турци. Заслужава да се отбележи факта, че според етническата принадлежност нивата на относителните дялове при различните отговори са приблизително еднакви.

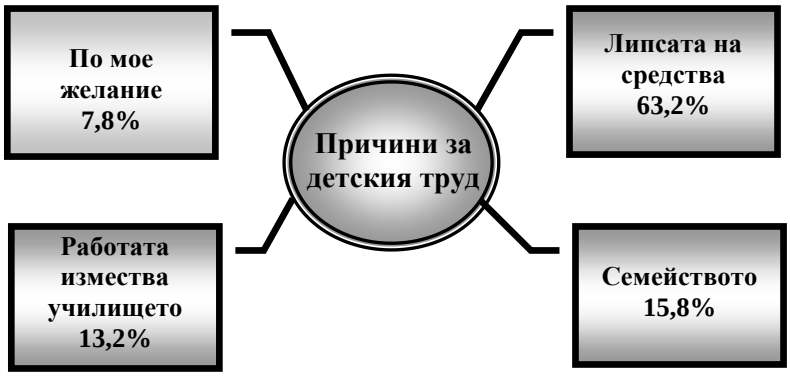
За разлика от почти идентичното представяне на отделните етнически групи значими отклонения в отговорите се наблюдават на същия въпрос, но по критерий "**тип населено място**". "*Работата може да измести училището*" за 5,4% от живеещите в селата срещу почти нулеви стойности в областния и малките градове. В случай, че тя е "*добре заплатена*" в селата относителния дял се увеличава на 14,8%, като тук се появяват се вече 2,4% в малкия град. За областния град стойностите се запазват все така близки до нулевите.

Релацията "**образование – детски труд**" по отношение на изведените видове и характеристики на детския труд разкрива една специфична за региона конюнктура на връзките и взаимодействието между тези два феномена.

По отношение на икономически активните деца резултатите от изследването показват, че за 34,2% от тях трудовите ангажименти не позволяват посещаването на училище, т.е. те са го напуснали, за да работят. Останалите 65,8% редовно ходят на училище и същевременно работят под формата на наемни работници срещу възнаграждение в икономически сфери, където работата позволява съвместяването й с училището.

Основните причини, наложили промяната на статуса – от училищен в трудов, или появата на двоен статус – училищен и трудов, преди всичко имат икономически характер. (вж. схема. 1)

Схема. 1 **Причини, породили детския труд**

Доминиращата "*липса на средства*" при трудово активните деца, принципно е с най-високо влияние като причина за проблеми в училищния статус въобще, но явно при семействата, от които произхождат тези деца е особено силно изразена. Недостигът на средства, липсата на доходи, покриващи екзистенциалния минимум за съществуване, е принудил част от тези деца да се разделят с училището и да започнат да упражняват наемен труд, колкото и ниско да е заплатен той. Комбинацията "училище – наемен труд" е възможна там, където условията на труд го позволяват. В противен случай трудът измества образованието, като основен приоритет за децата.

Всяко шесто дете е повлияно от "*семейството*" като причина, за да започне да работи, т.е. семейството, като най-тясна и влиятелна среда е участвало при вземането на решение за започване на работа. Тук е висока степента на вероятност при извеждане на семейството като причина за

започване на работа имплицитно да се търси основния мотив за вмешателството, а именно финансовия дестабилитет. Подтикнато от липсата на средства, семейството повлиява негативно върху училищния статус на децата.

Трябва категорично да се заяви, че при посочените две причини не липсва желание и мотивировка за училище, напротив тези деца биха запазили напълно училищния си статус, но обективните социално-икономически условия не позволяват това. Посоченото е ярък пример за това, как конкретно социалната среда влияе негативно върху производството на качествен човешки капитал.

Третата причина е обусловена от прекомерните ангажименти, които работата установява в дневния график на децата, запълвайки времето необходимо за посещение на училище.

При четвъртата причина се наблюдава доминация на личното желание за работа пред необходимостта от продължаване на образованието. Тук се наблюдава типична елиминация на образованието като ценност, която е резултат от влошените социално-икономически условия на живот, довели до деформация и в ценностната система въобще като цяло.

Използвана литература:

1. Владимирова, К., (1992), Заетост, безработица и икономическо развитие. София;

2. Луански, П., (1998), Адам Смит, икономически аспекти на образованието// Образование, бр.1, София;

3. Национално изследване "Проблеми на детския труд в условията на трансформация в България", проведено от ИС на БАН по поръчка на МОТ, през 2001 г.